

GOVEDIĆ: Čini mi se da vaš prijevod teži i jednostavno-
sti i cizeliranosti, ali i pažljivim usporedbama antičkih i
suvremenih idiomatskih konteksta. Što je bilo najteže
prevesti?

JOVANOVIĆ: Ključni koncept. **Filia** i **filos**, koji su
uzrok Antigonine pobune, na hrvatskom kao pojmovi
ne mogu se točno izraziti. Radi se o ljubavi koja nije
erotska, o osjećaju za one koji su članovi našeg klana
(a on je širi od moderne jezgrene obitelji). „Odanost” i
„lojalnost” preslabe su riječi za taj osjećaj. Tek nakon
sukoba Kreonta i Hemonu kor pjeva o **erosu** i ondje je
posve jasno da je to drukčiji osjećaj. – Drugi su izazov
bila imena mjesta i osoba. Ona su u grčkom imala alu-
zivnu snagu, prvenstveno zato što su pripadala općoj
kulturi; publika je, kad bi čula „kći Tantalova”, reagirala
kao kad mi čujemo „Hegelova sova” ili „Sauronovo oko”;
„Kastalijsko vrelo” bila je davna grčka analogija „slapova
Nijagare” (ili barem „jezera Walden”). U prijevodu su
sva ta imena, eventualno, egzotična, no, ne znam je li ta
egzotičnost za naše atonalno doba dovoljno zavodljivo
zvučna.

GOVEDIĆ: Kako bi bilo moguće izvedbeno zadržati „bi-
zarnosti” originalnog teksta – ne ih „objasniti” i time
sakriti, nego ostaviti tragove arhaičnog tumačenja
situacija?

JOVANOVIĆ: Vi ćete se, kao i ja, sjetiti sedamdeset-
tih i osamdesetih godina prošlog stoljeća kad je kazališna
moda na scenu postavljala grčke tragedije kao „iskonske”,
ritualne, primitivne. Tamo je arhaičnih (i time začudnih)
tumačenja bilo napretek. U takvim je uprizorenjima,
međutim, manje bilo vidljivo da Kreont nastupa kao vrlo
moderan političar (koji neprestano svakoga sumnjiči
za korupciju); tako se nije ni vidjelo da se u „Antigoni”
susreću **dvije** norme. A opet, kad smo dobili Kreonta,
da tako kažem, u visokim čizmama esesovca ili čekista,
izgubili smo Antigonino grčevito hvatanje za krv i klan,
pa i njezinu gotovo kršćansku potrebu da ovaj život tu-
mači tek kao predigru vječnog obitavanja s mrtvima...
Uхватiti obje strane, dati Kreontu (kao kod Anne Carson)
da govori jednim jezikom, a Antigoni drugim – to bi bio
neki put. No za to prevoditelju treba i čitav ansambl kao
podrška. To je već rad na drami za izvedbu, ne za čitanje.

GOVEDIĆ: Novo izdanje *Antigone* opremljeno je i dvama
popratnim tekstovima koji kontekstualiziraju tekst i
u antički kontekst i u suvremene književnoteorijske i
filozofske interpretacije. Koliko je bitno za svaki antički
tekst uspostaviti taj kulturalni radijus i koliko nam ne-
dostaju suvremeni prijevodi Homera i grčke tragedije?

JOVANOVIĆ: Upozoravate na paradoksalnu okol-
nost: svijet u kojem živimo raspolaže ultraspecijalistič-
kim, dubokim znanjima i razumijevanjem antičke drame
i njezinih implikacija – ali i blaženim neznanjem, nepo-
znavanjem, ravnodušnošću kako prema antičkoj drami,
tako i prema evropskom antičkom svijetu općenito (o
drugim antikama da i ne govorimo). Pritom specijalisti i
oni koji ne znaju čak i ne komuniciraju, jedni gotovo da
ne haju za druge. Ovo je izdanje pokušalo taj jaz premo-
stiti i pritom ne nametati tumačenja. Nije slučajno što u
knjizi popratni eseji dolaze **nakon** teksta drame, što nisu
uvod već pogovor. No, odreći se kontekstualiziranja zna-
čilo bi odreći se onog zbog čega današnja znanost postoji.
To bi bio nerazuman i protuprosvjetiteljski postupak.
Gdje ne pokažete dubinu, čitatelji će ostati u plićaku.

GOVEDIĆ: Postoje li izdavačke kuće koje bi imale ambi-
cija uistinu se baviti prijevodnim kanonom antičke knji-
ževnosti i izgraditi nove publike kroz nove prijevode?

JOVANOVIĆ: Već vaše pitanje sugerira da u
Hrvatskoj takvog izdavača nema. Znate da je postojao
ambiciozan projekt odbojnog naziva **Vrhovi svjetske
književnosti**; ondje su se uglavnom reciklirali stariji
prijevodi, a knjige su već opremom – strogošću, do-
stojanstvom i grobljanskim medaljonima na koricama
– poručivale nešto meni nesimpatično. Za sustavan rad
na antičkoj književnosti nedostaje nešto prije izdavača.
Nedostaje prvenstveno publike i prevoditelja. Kad bi bilo
onih koji čitaju i onih koji pišu, izdavača bi se zasigurno
našlo. Dokazuje to i naš eksperiment s *Antigonom*. I
tako nas evo u začaranom krugu – ne jedinom začara-
nom krugu našeg društva: zato što nema publike, re-
cikliraju se stari prijevodi, a takva recikliranja publiku
odbijaju. Doduše – krug, to je nešto što bi Edipova i
Agamemnonova obitelj odlično razumjele. ■

Zvezdana Ladika

UREDILI:

Iva Gruić i Vladimir Krušić

TE
MA
T

Na prvi se pogled čini da Zvezdanu Ladiku ne treba posebno predstavljati ka-
zališnoj javnosti. Svi znaju tko je ona bila, svi znaju barem nekog glumca koji
je bio „Zvezdanino dijete” i prve
scenske korake napravio pod
njenim vodstvom. Ipak, varljiv je
taj prvi dojam jer vrijeme drobi
sjećanja, a pisanih zapisa o La-
dikinom radu, izuzmemo li njene vlastite tekstove, ima začuđujuće malo. Nema
tekstova koji opisuju iskustva sudjelovanja u njenim dramskim radionicama, ri-
jetki su prikazi njenih predstava. Pišući znanstvene ili stručne radove o dram-
skom radu s djecom ili o kazalištu za djecu, autori se rado u nekom trenutku
pozivaju na Ladiku, navode neki njen citat, ali analitičkih i/ili kritičkih osvrtu na
njen rad – nema.

Da bi se osvijestio značaj uloge Zvezdane Ladike, dovoljno je pogle-
dati šturu biografiju. Nakon netom završenog studija režije, 1953., Ladika
stiže u tada još vrlo mlado *Pionirsko kazalište* u Zagrebu (današnji ZKM), gdje
sa suradnicama, prije svega Đurđicom Dević i Slavenkom Čečuk, razvija novi
metodički pristup dramskom i kazališnom radu s djecom, usmjeren prema oslo-
bađanju spontanosti i razvoju kreativnosti. U sljedećim desetljećima, oko nje
kao centralne figure Dramski studio ZKM-a širi se i buja. Istovremeno, njene

Uvodna bilješka

ideje osvajaju i širu publiku, poglavito onu u drugim kazalištima za djecu, ali i u školama, čime je izravno doprinosila omasovljenju dramskog i kazališnog rada s djecom i mladima. Najširoj publici najpoznatija je, vjerojatno, po brojnim uspješnim predstavama u kojima su igrala djeca, katkad s profesionalnim glumcima, predstavama s kojima je obišla cijeli svijet. Manje je poznato da je surađivala s brojnim uglednim međunarodnim stručnjacima. Godine 1970. Ladika objavljuje temeljnu domaću knjigu o dramskom i kazališnom radu s djecom *Dijete i scenska umjetnost* (Školska knjiga, Zagreb) u kojoj teorijom obrazlaže važnost dramskog rada i kazališnog iskustva za razvoj djece i mladih, ali i usustavljuje i prezentira i vlastitu metodiku rada u dramskom studiju, posve u suglasju s najznačajnijim svjetskim trendovima u tom trenutku. Knjiga postaje inspiracija i udžbenik za generacije dramskih pedagoga i nastavnika u školama. Na svjetskoj pozornici Ladika od sredine 1960-ih predano sudjeluje u pokretanju i akcijama Međunarodne udruge kazališta za djecu i mlade (ASSITEJ), u kojoj više desetljeća djeluje kao članica Izvršnoga odbora te surađuje s eminentnim stručnjacima i umjetnicima.

Usprkos takvom monumentalnom značaju za razvoj čitave jedne discipline u nas, rad Zvezdane Ladike još nije doživio temeljitu stručnu ni znanstvenu ocjenu. Svjesni takvog stanja stvari, Zagrebačko kazalište mladih, Ladikina matična kuća u kojoj je neprekidno djelovala punih pedeset godina, i Hrvatski centar za dramski odgoj, sljednik brojnih njenih nastojanja – udružili su se u projektu naslovljenom *Zvezdani Ladiki u čast* čiji je cilj revalorizirati njezin rad, sačuvati njenu ostavštinu i na prikladan je način izložiti kulturnoj javnosti. Kao dio projekta, u ZKM-u je od 1. do 3. srpnja 2022. organiziran umjetničko-znanstveni simpozij istoga naziva na kojem je sudjelovalo više desetaka izlagača. Dio tih izlaganja objavljujemo u okviru temata posvećenog Ladiki.

Kako je za sljedeći broj časopisa planiran nastavak ovog temata, ovdje ćemo predstaviti samo priloge koji slijede. Niz otvara članak Vladimira Krušića u kojem se Ladikine temeljne metodičke postavke sagledavaju u kontekstu tadašnjih domaćih i svjetskih stremljenja. Sead Đulić, jedna od ključnih figura razvoja dramskog i kazališnog rada s mladima u Bosni i Hercegovini u posljednjih pola stoljeća, piše o kontaktima i utjecajima Zvezdane Ladike na njegovo profesionalno formiranje. Ivica Šimić i Vitomira Lončar, oboje pripadnici „zlatnih generacija“ koje su igrale u najpoznatijim Ladikinim predstavama, pišu o svom dugogodišnjem odnosu i suradnji s Ladikom te zajedničkom stvaranju *Male scene* čije je djelovanje tijekom prvih deset godina postojanja obilježeno poglavito autorskim i redateljskim angažmanom Zvezdane Ladike. Jadranka Korda Krušlin, učenica, dugogodišnja suradnica i nastavljačica njezina načina rada, predstavlja nam Ladiku kao veliku pripovjedačicu i učiteljicu kazališta. I na kraju, Mario Kovač opisuje kako u radioničkom, ali i redateljskom radu koristi neke vježbe koje je prvi put doživio u dramskom studiju pod Ladikinim vodstvom.

Vladimir Krušić

Djelovanje Zvezdane Ladike u kontekstu svjetskog razvoja dramskog/kazališnog odgoja

TE
M
AT

Kao i ovaj simpozij, moje izlaganje polazi od uvjerenja da djelovanje Zvezdane Ladike treba sagledavati i vrednovati u širim razmjerima i u više konteksta nego što je to učinjeno za njezina života, a i poslije. Za Ladikina života pažnja šire kulturne javnosti uglavnom je bila usmjerena na njezina kazališna postignuća koja je ostvarivala s brojnim naraštajima mladih polaznika dramskog studija PIK-a i ZKM-a te s profesionalcima u Maloj sceni, tj. na predstave koje su se s uspjehom i brojnim priznanjima izvodile širom tadašnje države te u inozemstvu. Njezin pak doprinos oblikovanju i razvoju dramskog odnosno kazališnog odgojnog i stvaralačkog rada s djecom i mladima ostao je tako u sjeni brojnih predstava-uspjeha koje su se dakako snažnije utisnule u sjećanja negdašnjih gledatelja te pogotovo izvođača.

O dramskom odgoju te o svim drugim vidovima dramskog i kazališnog stvaralačkog rada s djecom i mladeži ponajviše je u tadašnjoj stručnoj publicistici pisala ona sama djelujući ne samo kao zagovornica i promicateljica tog novog područja umjetničko-pedagoškoga rada, nego i kao oblikovateljica prve i sve donedavno jedine metodike dramskog odgoja u nas, koja stoji u osnovama rada najvećeg broja današnjih dramskih/kazališnih studija, dječjih i omladinskih kazališta te školskih dramskih družina. Stoga, pored brojnih uspješnih predstava koje je ostvarila s mladim izvođačima, za cjelovito vrednovanje opusa Zvezdane Ladike u obzir treba uzeti i oblikovanje vlastite metodike rada u dramskom studiju, koji je ona nazvala *dramskim odgojem*.

Svoje shvaćanje *dramskog odgoja* nikada nije suštinski odvajala od drugih modela i koncepata prisutnih u praksi kazališnog rada s mladima, poput *dječjeg kazališta*, *kazališta mladih*, pa ni koncepta *kazališta za djecu*, budući da su u vrijeme njezinih početaka u PIK-u djeca igrala s odraslima. Ladikin metodički